

Μέρος II

I. Ποινικό Δίκαιο

Το Ποινικό Δίκαιο με ευρεία έννοια

Ο τρίτος κλάδος του δημοσίου δικαίου είναι το Ποινικό Δίκαιο με ευρεία έννοια, οι κανόνες του οποίου καθορίζουν την άσκηση της ποινικής εξουσίας της Πολιτείας. Παραδοσιακά, το εν λόγω δίκαιο ρυθμίζει σχέσεις (υπεροχής/υποταγής) μεταξύ κράτους – πολίτη. Ειδικότερα, περιλαμβάνει:

A. Το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο: Πρόκειται για εκείνο των σύνολο κανόνων δικαίου, με το οποίο προσδιορίζεται πότε υπάρχει έγκλημα και ποιος είναι ο κολασμός του, δηλαδή η αρμόζουσα ποινή. Κεντρικά λοιπόν μεγέθη του ποινικού δικαίου είναι το έγκλημα και η ποινή.

1. Κυριότερη πηγή του ουσιαστικού ποινικού δικαίου είναι ο Ποινικός Κώδικας (ΠΚ), η ύλη του οποίου διακρίνεται σε δύο μέρη:

α) Στο *Γενικό Μέρος*, το οποίο περιλαμβάνει διατάξεις κοινές για όλα τα εγκλήματα (λ.χ. τι είναι «έγκλημα», ποια είναι τα στοιχεία του δόλου και της αμέλειας, ποιοι κανόνες διέπουν την επιμέτρηση ποινών).

Σημειώνεται ότι σύμφωνα με τον ΠΚ «έγκλημα» είναι πράξη άδικη, καταλογιστή στον δράστη και τιμωρητή. Παραδείγματα: ι) Αν μια σωματική βλάβη προκλήθηκε από πρόσωπο που βρισκόταν σε νόμιμη άμυνα, τότε η πράξη δεν είναι «άδικη». ιι) Αν μια σωματική βλάβη προκλήθηκε από πρόσωπο που δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών του λειτουργιών, τότε η πράξη αυτή δεν είναι «καταλογιστή».

β) Στο *Ειδικό Μέρος*, το οποίο περιέχει την περιγραφή των επιμέρους εγκλημάτων (λ.χ. ανθρωποκτονία, δωροδοκία, απάτη).

Ωστόσο, μεγάλο μέρος σοβαρών εγκλημάτων περιγράφονται πλέον σε σειρά ειδικών ποινικών νόμων (λ.χ. εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, χρηματιστηριακά εγκλήματα, «ξέπλυμα» βρώμικου χρήματος).

2. Ως «ποινή» νοείται το κακό που απειλεί ο ποινικός νόμος και το επιβάλλει ο δικαστής στον δράστη ενός εγκλήματος, ως εκδήλωση ιδιαίτερης αποδοκιμασίας. Στους σκοπούς της εντάσσονται: **i)** η γενική πρόληψη, δηλαδή η αποτροπή των κοινωνιών από την τέλεση εγκλημάτων και **ii)** η ειδική πρόληψη, δηλαδή ο ατομικός εκφοβισμός και η επανένταξη του καταδικασθέντα δράστη στην κοινωνία.

Οι ποινές διακρίνονται σε κύριες και παρεπόμενες:

α) Κύριες ποινές είναι οι στερητικές της ελευθερίας (δηλ. ισόβια κάθειρξη, κάθειρξη, φυλάκιση) και οι χρηματικές ποινές. Η ποινή του θανάτου καταργήθηκε με την τελευταία τροποποίηση του Συντάγματος (άρθρο 7), ώστε να καταστεί συμβατό το εσωτερικό σύστημα ποινικών κυρώσεων με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Σημειώνεται ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί την πρώτη χρονικά (1950) συναφθείσα σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία τέθηκε σε ισχύ το έτος 1953. Σήμερα δεσμεύει και τα 47 συμβαλλόμενα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης, μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα.

Με την εν λόγω Σύμβαση εγκαθιδρύθηκε ένα περιφερειακό σύστημα δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, το οποίο αποτέλεσε επαναστατική καινοτομία στην μεταπολεμική Ευρώπη. Όπως αναφέρεται στο Προοίμιο της Σύμβασης, τα συμβαλλόμενα μέρη «*επιβεβαίωσαν*» ότι η διατήρηση «*της δικαιοσύνης και της ειρήνης [..] στηρίζεται ουσιαστικώς επί πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού αφενός και αφετέρου επί κοινής αντίληψης και κοινού σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου*». Ακολούθως, αποφάσισαν να λάβουν «*τα πρώτα κατάλληλα μέτρα όπως διασφαλίσωσι την συλλογικήν εγγύησιν ωρισμένων [..] δικαιωμάτων*». Προς τούτο: α) καταστρώθηκε ένας κατάλογος «*δικαιωμάτων και ελευθεριών*» με γενικό και αόριστο περιεχόμενο, β) θεσπίστηκε ίδιος δικαιοδοτικός μηχανισμός –πέραν του κράτους- για την ερμηνεία κι εφαρμογή των ουσιαστικών διατάξεων της Σύμβασης και γ) αναγνωρίστηκε η δυνατότητα όχι μόνον διακρατικής προσφυγής (: ένα συμβαλλόμενο κράτος προσφεύγει κατά ενός άλλου συμβαλλόμενου κράτους για παραβίαση της Σύμβασης), αλλά και ατομικής προσφυγής (: κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου

κράτους προσφεύγει σε βάρος του κράτους αυτού για παραβίαση της Σύμβασης, μετά την εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων).

Εξ αρχής, λοιπόν, η θεσμοθέτηση δικαιοδοτικών οργάνων, εκτός του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, για τη διασφάλιση της «συλλογικής εγγύησης» των δικαιωμάτων και η καθιέρωση του δικαιώματος ατομικής προσφυγής αποτέλεσαν καίρια ποιοτικά χαρακτηριστικά του συστήματος δικαστικής προστασίας που εισήγαγε η ΕΣΔΑ. Το άτομο κατέστη –για πρώτη φορά– υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και παράλληλα τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης ευρωπαϊκής δικαιοταξίας στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων που συγκαθορίζει πλέον σημαντικά (και) την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στον εν γένει ευρωπαϊκό χώρο. Βασικός θεσμικός παράγοντας για την διάπλαση της εν λόγω δικαιοταξίας είναι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), ως το μόνο (ενοποιημένο) πλέον –μετά το έτος 1998– δικαιοδοτικό όργανο του συστήματος της ΕΣΔΑ και «*αυθεντικός ερμηνευτής*» των διατάξεων της Σύμβασης.

Συναφώς πρέπει να αναφερθεί ότι, κατά την ιστορική της διαδρομή, η ΕΣΔΑ εμπλουτίστηκε με αρκετά Πρωτόκολλα, που άλλα χαρακτηρίζονται ως «πρόσθετα», καθόσον αναγνωρίζονται νέα δικαιώματα και άλλα ως «τροποποιητικά», υπό την έννοια της μεταρρύθμισης (διαδικαστικών) κανόνων του συστήματος δικαστικής προστασίας.

β) Οι παρεπόμενες ποινές στερούνται αυθυπαρξίας, υπό την έννοια ότι πάντοτε συνοδεύουν την κυρία ποινή και εξυπηρετούν συμπληρωματικά την επίτευξη των σκοπών της. Παρεπόμενες ποινές είναι λ.χ. η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, η απαγόρευση άσκηση επαγγέλματος, η δήμευση των προϊόντων και των μέσων τέλεσης του εγκλήματος.

Περαιτέρω, στο ποινικό κυρωτικό σύστημα εντάσσονται και τα μέτρα ασφαλείας. Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: **i)** στα αναπληρωματικά της ποινής, υπό την έννοια ότι αντί της ποινής επιβάλλεται το μέτρο ασφαλείας (λ.χ. φύλαξη ακαταλογίστων σε θεραπευτικό κατάσταση) και **ii)** στα συμπληρωματικά της ποινής (λ.χ. εισαγωγή αλκοολικών και τοξικομανών σε θεραπευτικό κατάσταση, απέλαση αλλοδαπού).

Γενικός σκοπός όλων των μέτρων ασφαλείας είναι η πρόληψη της τέλεσης νέων εγκλημάτων από τον δράστη.

Οι ποινές και τα μέτρα ασφαλείας έχουν προσωποπαγή χαρακτήρα. Συνδέονται δηλαδή άρρηκτα με ορισμένο φυσικό πρόσωπο, με συνέπεια, αν αυτό πεθάνει, να παύει η ποινική δίωξη. Κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο, τα νομικά πρόσωπα δεν έχουν ποινική ευθύνη.

3. Για ν' αντιληφθούμε καλύτερα τη λειτουργία του ουσιαστικού ποινικού δικαίου πρέπει να κατανοήσουμε ότι το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο στηρίζεται:

α) σε αξιολογικούς κανόνες, δηλαδή σε κανόνες που αξιολογούν θετικά ορισμένες αξίες (λ.χ. τη ζωή) και

β) σε προστακτικούς κανόνες που επιβάλλουν στους κοινωνούς ορισμένη συμπεριφορά. Αυτοί οι προστακτικοί κανόνες διακρίνονται σε απαγορευτικούς (λ.χ. «μη φονεύσεις») και σε επιτακτικούς (λ.χ. «να σώζεις όποιον βρίσκεται σε κίνδυνο»).

Ο ποινικός κανόνας είναι κυρωτικός, ο οποίος λογικά εμπεριέχει ή και προϋποθέτει τον αντίστοιχο αξιολογικό ή προστακτικό κανόνα δικαίου (λ.χ. στο ά. 299 του ΠΚ ορίζεται ότι: «όποιος με πρόθεση σκότωσε άλλον τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη»).

Έτσι, μία βασική αποστολή του ποινικού δικαίου είναι η προστασία εννόμων αγαθών, δηλαδή θεμελιωδών αξιών της κοινωνίας, που είναι απαραίτητη για την ομαλή κοινωνική συμβίωση και ειρήνη.

Σχετικά πρέπει ν' αναφερθεί ότι οι ανωτέρω αξιολογικοί και επιτακτικοί κανόνες δικαίου πηγάζουν από διατάξεις υπέρτερης τυπικής ισχύος, δηλαδή το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ και το διεθνές δίκαιο καθώς και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι διατάξεις αυτές θέτουν μάλιστα στο νομοθέτη την υποχρέωση ποινικοποίησης μιας συμπεριφοράς. Παραδείγματα:

α) Στο άρθρο 9 του Συντ. κατοχυρώνεται η προστασία του οικιακού ασύλου. Αντιστοίχως στο άρθρο 241 του ΠΚ τυποποιείται το έγκλημα της παραβίασης του οικιακού ασύλου.

β) Στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται η απαγόρευση των βασανιστηρίων. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων

του Ανθρώπου) τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να τυποποιούν ως εγκλήματα τις σχετικές παραβιάσεις για την αποτελεσματική προστασία του ατόμου έναντι των βασανιστηρίων. Σχετικές είναι στη χώρα μας οι διατάξεις των άρθρων 137 Α επ. του ΠΚ.

Υ) Στη (διεθνή) Σύμβαση του Ο.Ο.Σ.Α. για την καταπολέμηση της δωροδοκίας αλλοδαπών δημοσίων λειτουργών στις διεθνείς επιχειρηματικές συναλλαγές καλούνται τα συμβαλλόμενα μέρη να θεσπίσουν ποινικούς κυρωτικούς κανόνες για συμπεριφορές που περιγράφονται στην εν λόγω Σύμβαση. Ο έλληνας νομοθέτης συμμορφώθηκε σχετικά με το ν. 2656/1998.

δ) Σε Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία του περιβάλλοντος περιγράφονται συμπεριφορές, για την παραβίαση των οποίων καλείται ο εσωτερικός νομοθέτης να θεσπίσει συγκεκριμένους ποινικούς κυρωτικούς κανόνες, όπως και έπραξε (λ.χ. ν. 4042/2012).

4. Συγχρόνως όμως οι κανόνες του ποινικού δικαίου αποβλέπουν και σ' έναν άλλο ιδιαίτερα σημαντικό σκοπό: να ελέγξουν ή και να περιορίσουν το κράτος από την αυθαιρεσία και την κατάχρηση σε βάρος των ατομικών ελευθεριών, στην οποία αυτό ενδέχεται να προβεί με τη βοήθεια του όπλου της ποινής.

Με σκοπό την προστασία των ατομικών ελευθεριών και την αποφυγή ενδεχόμενης κρατικής αυθαιρεσίας τίθενται όρια στην ποινική νομοθέτηση, καθώς και στην ερμηνεία κι εφαρμογή των ποινικών κυρωτικών κανόνων.
Ειδικότερα:

4.1. Όρια στην ποινική νομοθέτηση χαράσσουν οι ακόλουθες αρχές:

-*Η αρχή της αναλογικότητας*: Μια ποινική κύρωση ως επέμβαση στα δικαιώματα του πολίτη μόνον τότε είναι νόμιμη, όταν είναι αναγκαία, κατάλληλη και ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, δηλαδή την προστασία από το έγκλημα.

-*Η αρχή της επικουρικότητας*: Ποινή δεν επιτρέπεται να απειληθεί για κάθε συμπεριφορά που αντίκειται σ' έναν κανόνα δικαίου. Έστω κι αν η αποτροπή αυτής της συμπεριφοράς είναι κοινωνικώς αναγκαία, η τιμώρησή της με τα

μέσα του ποινικού δικαίου είναι επιτρεπτή μόνον όταν το αυτό αποτέλεσμα δεν μπορεί να επιτευχθεί με άλλο ηπιότερο μέσο, π.χ. με μια διοικητική κύρωση. Η ποινή είναι το έσχατο καταφύγιο του νομοθέτη. Λ.χ. δεν τιμωρείται κάθε προσβολή της περιουσίας, αλλά μόνον ορισμένοι τρόποι της, όπως αυτοί περιγράφονται ειδικώς στο νόμο (λ.χ. απάτη, εκβίαση).

4.2. Περαιτέρω, όρια στο νομοθέτη και τον εφαρμοστή του ποινικού δικαίου θέτει επίσης η θεμελιώδης αρχή της νομιμότητας του εγκλήματος και της ποινής: «Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης» (: άρθρο 7 του Συντάγματος καθώς και άρθρο 1 ΠΚ).

Από την ανωτέρω αρχή απορρέουν λοιπόν οι ακόλουθες τέσσερις απαγορεύσεις:

Οι δύο από αυτές απευθύνονται στο νομοθέτη:

- Απαγορεύονται οι εντελώς αόριστοι ποινικοί νόμοι.
- Απαγορεύεται η αναδρομική ισχύς νόμου που θεμελιώνει ή επαυξάνει το αξιόποινο.

Οι άλλες δύο απευθύνονται στον δικαστή:

- Αποκλείεται το έθιμο ως πηγή κανόνων δικαίου που να θεμελιώνει ή να επαυξάνει το αξιόποινο.
- Αποκλείεται η θεμελίωση ή επαύξηση του αξιοποίνου κατ' ανάλογη εφαρμογή ενός ποινικού νόμου.

B. Το δικονομικό ποινικό δίκαιο: Πρόκειται για το σύνολο των κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν τη διαδικασία εκείνη, με την οποία επιδιώκεται –με μορφή δικανική- η πραγμάτωση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, χάριν της εμπέδωσης της ειρηνικής έννομης τάξης.

1. Ειδικότερα, οι δικονομικοί κανόνες καθορίζουν ποια κρατικά όργανα είναι αρμόδια και ποια διαδικασία πρέπει να τηρηθεί, προκειμένου να κριθεί,

αν ένας άνθρωπος είναι ένοχος για ορισμένο έγκλημα και σε καταφατική περίπτωση ποια ποινική κύρωση πρέπει να του επιβληθεί.

Εν προκειμένω, αρμόδια κρατικά όργανα είναι τα ποινικά δικαστήρια. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι στο ελληνικό δίκαιο επικρατεί το κατηγορητικό σύστημα, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου είναι η καθίδρυση μιας ιδιαίτερης κρατικής αρχής, της εισαγγελικής, η οποία είναι επιφορτισμένη με την άσκηση της ποινικής δίωξης. Αυτό σημαίνει ότι άλλος κατηγορεί και άλλος κρίνει. Εν τούτοις, ο εισαγγελέας δεν αναζητά μόνον στοιχεία που επιβαρύνουν τη θέση του κατηγορουμένου, αλλά και στοιχεία που την ελαφρύνουν. Και τούτο διότι λειτουργεί ως αμερόληπτο όργανο της Δικαιοσύνης που βοηθά τον δικαστή στη διάγνωση της αλήθειας και στην απονομή του δικαίου.

2. Οι δικονομικοί κανόνες περιέχονται κατ' αρχάς στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (ΚΠΔ).

Όμως, πηγές του δικονομικού ποινικού δικαίου είναι επίσης διατάξεις του Συντάγματος, όπως και διεθνών συμβάσεων περί προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδίως της ΕΣΔΑ. Μάλιστα, η ποινική δίκη είναι το πεδίο εκείνο, στο οποίο κρίνεται η αποτελεσματικότητα σειράς θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα καθώς και σε διεθνείς συμβάσεις (λ.χ. δικαίωμα ακροάσεως, τεκμήριο αθωότητας, δίκαιη δίκη). Γι' αυτό, το δικονομικό ποινικό δίκαιο χαρακτηρίζεται ως «*εφαρμοσμένο συνταγματικό δίκαιο*» ή άλλως ως «*σεισμογράφος της συνταγματικής τάξης*».

3. Κεντρικό πρόσωπο στην ποινική δίκη είναι ο κατηγορούμενος, ο οποίος συμμετέχει σ' αυτή ως υποκείμενο, δηλαδή ως φορέας δικαιωμάτων, τα οποία συγκεφαλαιώνονται στο «*δικαίωμα σε δίκαιη δίκη*».

Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου διακρίνονται συνήθως:

- Σ' εκείνα που αφορούν την ενεργητική συμμετοχή του στην ποινική δίκη: λ.χ. δικαίωμα ενημέρωσης για την κατηγορία που του αποδίδεται, δικαίωμα παροχής συνηγόρου, δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων.

- Σ' εκείνα που αφορούν την παθητική συμμετοχή του στην ποινική δίκη: λ.χ. δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση. Δηλ. έχει δικαίωμα να αρνηθεί να απαντήσει σε ερωτήσεις ή ακόμη να απολογηθεί συνολικά. Επίσης έχει δικαίωμα να μην εισφέρει ο ίδιος στοιχεία που τον επιβαρύνουν, π.χ. να αρνηθεί να προσκομίσει έγγραφα.

Η αναγνώριση του κατηγορουμένου ως φορέα δικαιωμάτων οριοθετεί και την λήψη σε βάρος του των αποκαλούμενων μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, όπως λ.χ. σωματική έρευνα, εξέταση DNA, άρση τηλεφωνικού απορρήτου.

Περαιτέρω, στην ποινική δίκη συμμετέχει ως διάδικος και ο αμέσως παθών από το έγκλημα. Σ' αυτόν αναγνωρίζεται η δυνατότητα να εγείρει την λεγόμενη «πολιτική αγωγή» ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου. Αυτή αφορά μεν τις αστικής φύσεως αξιώσεις του (αποζημίωση, χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης) από την τέλεση του εγκλήματος. Όμως, η εν λόγω δυνατότητα συνιστά το «εισιτήριο» της συμμετοχής του (και) στην ποινική δίκη και συνοδεύεται από σειρά δικαιωμάτων που του παρέχονται για την υποστήριξη της κατηγορίας (λ.χ. δικαίωμα να διορίσει δικό του συνήγορο, να υποβάλει αιτήματα, να εξετάζει μάρτυρες, να ασκεί ένδικα μέσα).

4. Διευκρινίζεται ότι όταν κάνουμε λόγο για «ποινική δίκη» δεν εννοούμε μόνο τη διαδικασία στο ακροατήριο του ποινικού δικαστηρίου, αλλά μια μακρά αλληλουχία πράξεων που αρχίζει από την κίνηση της ποινικής δίωξης και τελειώνει με την έκδοση και την εκτέλεση μιας αμετάκλητης δικαστικής απόφασης. Κατά τη δομή της, η ποινική δίκη διακρίνεται σε δύο κύρια στάδια:

α) Την προδικασία, στην οποία εντάσσονται η διενέργεια της προκαταρκτικής εξέτασης, η κίνηση της ποινικής δίωξης και η ανάκριση, κατά την οποία διενεργούνται σειρά πράξεων που έχουν επαχθή χαρακτήρα (λ.χ. κατ' οίκον έρευνα, σωματική έρευνα, άρση τηλεφωνικού και τραπεζικού απορρήτου, κατάσχεση εγγράφων, προσωρινή κράτηση). Σκοπός της ανάκρισης είναι η συλλογή των αναγκαίων αποδεικτικών στοιχείων για να βεβαιωθεί η τέλεση

εγκλήματος και να αποφασιστεί, αν πρέπει να εισαχθεί κάποιος γι' αυτό στο ακροατήριο ενός ποινικού δικαστηρίου.

β) Την κυρία διαδικασία, που περιλαμβάνει τη διαδικασία στο ακροατήριο, η κατάληξη της οποίας είναι η έκδοση δικαστικής απόφασης.

Ακολουθεί η διαδικασία των ενδίκων μέσων κατά της ανωτέρω απόφασης, με την οποία κρίνεται τελειωτικά η εκάστοτε ποινική υπόθεση σε βάρος συγκεκριμένου προσώπου. Τα ένδικα μέσα είναι: ι) η έφεση και ιι) η αναίρεση.

5. Τέλος, σημειώνεται ότι ο ΚΠΔ προβλέπει σε εξαιρετικές περιπτώσεις τη δυνατότητα επανάληψης της διαδικασίας, ακόμη κι αν η ποινική δίκη περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση.

- Προς όφελος του καταδικασθέντα, η ανωτέρω δυνατότητα παρέχεται λ.χ. αν:

α) Αποκαλυφθούν νέα στοιχεία που κάνουν φανερό ότι αυτός που καταδικάστηκε ήταν αθώος ή τιμωρήθηκε για έγκλημα βαρύτερο από αυτό που τέλεσε.

β) Βεβαιωθεί ότι στην καταδίκη του κατηγορουμένου άσκησαν ουσιώδη επιρροή ψευδείς καταθέσεις ή πλαστά έγγραφα ή δωροδοκία δικαστή.

γ) Ο καταδικασθείς έχει προσφύγει στο ΕΔΔΑ για παραβίαση των δικαιωμάτων του περί δίκαιης δίκης, το οποίο τον δικαίωσε και εξέδωσε καταδικαστική απόφαση για τη χώρα μας.

- Σε βάρος του αθωωθέντα, η ανωτέρω δυνατότητα παρέχεται μόνον, αν βεβαιωθεί ότι στην καταδίκη του κατηγορουμένου άσκησαν ουσιώδη επιρροή ψευδείς καταθέσεις ή πλαστά έγγραφα ή δωροδοκία δικαστή κι εφόσον από την αθώωση δεν έχει περάσει ο απαιτούμενος χρόνος για την παραγραφή του εγκλήματος.

Γ. Στην περίπτωση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης, η πραγμάτωση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου με το δικονομικό δίκαιο δεν εξαντλείται στην απαγγελία της ενοχής και την κατάγνωση της αρμόζουσας ποινικής κύρωσης. Περιλαμβάνει και την εκτέλεση της απόφασης που την

επιβάλλει. Το σύνολο των κανόνων δικαίου που την καθορίζει καλείται δίκαιο εκτέλεσης της ποινής.

Τέλος, τον τρόπο εκτέλεσης, την έκταση της στερητικής της ελευθερίας ποινή ρυθμίζει το σωφρονιστικό δίκαιο. Οι σχετικοί κανόνες περιέχονται κατά βάση στον Σωφρονιστικό Κώδικα.

II. Διεθνές Ποινικό Δίκαιο με ευρεία έννοια

Ως διεθνές ποινικό δίκαιο με ευρεία έννοια νοείται το σύνολο των κανόνων δικαίου που θεμελιώνουν ή αποκλείουν μια ποινική αξίωση ή καθιστούν δυνατή την πραγματοποίησή της και είτε πηγάζουν από διεθνείς ή διακρατικές σχέσεις και το διεθνές δίκαιο είτε συνδέονται με τις εν λόγω σχέσεις και το ανωτέρω δίκαιο. Κατά μία άποψη, ιδίως παλαιότερα, στο διεθνές ποινικό δίκαιο με ευρεία έννοια εντασσόταν και το αποκαλούμενο «*ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο*», το οποίο όμως πλέον εμφανίζει ιδιότυπα χαρακτηριστικά, που δικαιολογούν την αυτοτελή προσέγγισή του.

Σήμερα, το διεθνές ποινικό δίκαιο με ευρεία έννοια περιλαμβάνει:

A. Το δίκαιο των τοπικών ορίων του ποινικού δικαίου: είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν τα τοπικά όρια εφαρμογής του εθνικού ποινικού δικαίου, δηλαδή την κατά τόπο έκταση της ποινικής δικαιοδοσίας του κράτους. Πρόκειται κυρίως για εσωτερικούς κανόνες ποινικού δικαίου, βάσει των οποίων κρίνεται, αν μια πράξη, που έχει στοιχεία αλλοδαπότητας, υπάγεται ή όχι στην ημεδαπή ποινική εξουσία.

1. Οι ανωτέρω κανόνες διαμορφώνονται σύμφωνα με γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Ειδικότερα, η ποινική εξουσία της Πολιτείας συγκαθορίζεται διπλώς από το διεθνές δίκαιο:

- *Αρνητικά*, υπό την έννοια ότι η επέκτασή της απαγορεύεται πέρα από ορισμένα όρια που θέτει το διεθνές δίκαιο, λ.χ. γενικός κανόνας είναι ότι κάθε κράτος υποχρεούται να μην επεμβαίνει σε εσωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών.

- *Θετικά*, με δύο μορφές:

α) Όταν υπάρχει συνδετικό στοιχείο με την ημεδαπή.

Παραδείγματα: Εφαρμόζονται οι ελληνικοί ποινικοί νόμοι, όταν ένα έγκλημα τελέστηκε: i) στην αλλοδαπή από ημεδαπό ή ii) σε πλοίο ελληνικό στην ανοιχτή θάλασσα; Η απάντηση είναι καταφατική. Στην μεν πρώτη

περίπτωση σύμφωνα με την αποκαλούμενη αρχή της ενεργητικής προσωπικότητας (δηλ. της υπηκοότητας του δράστη), στη δε δεύτερη περίπτωση σύμφωνα με την αποκαλούμενη αρχή της σημαίας.

β) Όταν το διεθνές δίκαιο επιβάλλει στα κράτη να τιμωρούν –κατά το εσωτερικό τους δίκαιο- διεθνή εγκλήματα ή άλλως εγκλήματα που συνδέονται με την παγκόσμια δικαιοσύνη. Ενδεικτικά, ως τέτοια εγκλήματα χαρακτηρίζονται, η εμπορία ανθρώπων, εμπορία ναρκωτικών ουσιών, τρομοκρατικές πράξεις.

2. Με βάση τα ανωτέρω, την ποινική δικαιοδοσία καθορίζουν οι ακόλουθες αρχές του διεθνούς ποινικού δικαίου:

- Η αρχή της εδαφικότητας, δηλαδή το κράτος δικαιούται ν' ασκήσει την ποινική του εξουσία, εφόσον το έγκλημα τελέστηκε στο έδαφός του. Η εν λόγω αρχή χαρακτηρίζεται ως θεμελιώδης και αποτελεί τον βασικό κανόνα στο χώρο του αγγλοσαξωνικού δικαίου.
- Η αρχή της ενεργητικής προσωπικότητας, δηλαδή δικαιούται να ασκήσει ποινική δικαιοδοσία το κράτος υπηκοότητας του δράστη, εφόσον η συμπεριφορά του συνιστά έγκλημα και στον τόπο που τελέστηκε.
- Η αρχή της παθητικής προσωπικότητας, δηλαδή δικαιούται να ασκήσει ποινική δικαιοδοσία το κράτος υπηκοότητας του θύματος, εφόσον η συμπεριφορά του δράστη συνιστά έγκλημα και στον τόπο που τελέστηκε.
- Η αρχή της παγκόσμιας δικαιοσύνης, δηλαδή για ορισμένα σοβαρά εγκλήματα που χαρακτηρίζονται ως διεθνή από διεθνείς συμβάσεις, το κράτος έχει ποινική δικαιοδοσία ανεξάρτητα από τον τόπο τέλεσης του εγκλήματος και την υπηκοότητα του δράστη ή του θύματος.

B. Το δίκαιο της διεθνούς συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις:

είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που αποσκοπούν στην αμοιβαία υποστήριξη και αλληλοβοήθεια των κρατών στο πεδίο του ποινικού δικαίου. Πηγές του δικαίου είναι κυρίως πολυμερείς και διμερείς διεθνείς συμβάσεις.

Παραδοσιακά, η εν λόγω συνεργασία αντιμετωπιζόταν ως ένα ζήτημα διεθνών σχέσεων μεταξύ κυρίαρχων κρατών. Έτσι, βασικές αρχές που διέπουν

τους σχετικούς συμβατικούς κανόνες είναι αφενός η αρχή της κυριαρχίας και αφετέρου η αρχή της αμοιβαιότητας συμφερόντων που υπάρχει μεταξύ των κρατών όσον αφορά την καταπολέμηση της εγκληματικότητας σε διεθνές επίπεδο. Όμως, η αναγνώριση του ατόμου ως υποκειμένου του διεθνούς δικαίου και ιδίως -σε ευρωπαϊκό περιφερειακό επίπεδο- η ανάπτυξη της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) ανέδειξε -σταδιακά- την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων του θιγόμενου προσώπου. Έτσι, σήμερα γίνεται πλέον λόγος για την αποκαλούμενη «*τριμερή διάσταση*» της εν λόγω διεθνούς συνεργασίας (: κράτος που ζητά τη συνδρομή – κράτος στο οποίο απευθύνεται το αίτημα και καλείται ν' αποφασίσει σχετικά – θιγόμενο πρόσωπο).

Βασικές μορφές συνεργασίας αποτελούν:

α) Η έκδοση, μέσω της οποίας ένα κράτος (εκζητούν κράτος) ζητά από ένα άλλο κράτος (εκζητούμενο κράτος) να παραδώσει στις αρχές του ένα πρόσωπο (: εκζητούμενος φυγόδικος ή φυγόποινος), προκειμένου να δικαστεί (στο εκζητούν κράτος) για τέλεση ενός εγκλήματος ή να εκτίσει –εφόσον έχει ήδη καταδικαστεί- την επιβληθείσα ποινή.

β) Η δικαστική συνδρομή, μέσω της οποίας ένα κράτος ζητά από ένα άλλο κράτος να διενεργήσει για λογαριασμό του ανακριτικές πράξεις, με σκοπό την συλλογή αποδεικτικών στοιχείων που είναι χρήσιμα για την εξιχνίαση ενός εγκλήματος (λ.χ. να προβούν οι δικαστικές αρχές του εκζητουμένου κράτους σε κατάσχεση πραγμάτων, σε άρση τραπεζικού απορρήτου κ.λπ.).

γ) Η μεταφορά καταδίκων, δηλαδή η μεταφορά κρατουμένων από τις φυλακές του τόπου, όπου καταδικάστηκαν, στις φυλακές της πατρίδας τους, ώστε να καταστεί ευχερέστερη η κοινωνική τους επανένταξη.

δ) Η ανταλλαγή πληροφοριών για οργανωμένες εγκληματικές δραστηριότητες.

Γ. Το διεθνές ανθρωπιστικό ποινικό δίκαιο: πρόκειται για εκείνο το σύνολο των κανόνων διεθνούς δικαίου που έχουν ως αντικείμενο πράξεις, οι οποίες συνιστούν προσβολές υψίστων αξιών της διεθνούς κοινωνίας,

διαταράσσουν σοβαρά τη διεθνή έννομη τάξη και θεμελιώνουν άμεση ποινική ευθύνη του ατόμου απέναντι στη διεθνή κοινότητα. Όπως γίνεται αντιληπτό, σε αντίθεση με τις ανωτέρω υποκατηγορίες, οι κανόνες αυτοί ανήκουν συστηματικά στο διεθνές δίκαιο. Γι' αυτό και γίνεται λόγος για «γνήσιο διεθνές ποινικό δίκαιο».

Στο πλαίσιο εξέλιξης του ανωτέρω δικαίου καθοριστική ήταν η συνειδητοποίηση των κρατών, μετά τον πρώτο, κυρίως δε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ότι ορισμένες πράξεις όπως λ.χ. η γενοκτονία, η διεξαγωγή επιθετικού πολέμου κ.α. προσβάλλουν βαρύτατα θεμελιώδεις αξίες της ανθρωπότητας. Μάλιστα, οι πράξεις αυτές θα έπρεπε να επισύρουν ποινική ευθύνη των δραστών τους απέναντι στη διεθνή κοινότητα, ανεξάρτητα από το αν η επιβολή ποινής ήταν δυνατή κατά το δίκαιο της πατρίδας των υπαιτίων. Μετά τη Δίκη της Νυρεμβέργης (1945-1946), θεσπίστηκε σειρά διεθνών συμβάσεων που είχαν ως αντικείμενο την ποινική αντιμετώπιση των σχετικών εγκλημάτων. Παράλληλα, όμως, προβαλλόταν επιτακτικά η ανάγκη για τη δημιουργία ενός μόνιμου Διεθνούς ποινικού δικαστηρίου, ώστε η διεθνής έννομη τάξη να είναι σε θέση η ίδια να καταστείλει τα εν λόγω εγκλήματα.

Έτσι, μόλις το έτος 1998 υιοθετήθηκε από τη διπλωματική διάσκεψη του ΟΗΕ το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Τούτο εδρεύει στη Χάγη και έχει δικαιοδοσία επί των σοβαρότερων εγκλημάτων που ενδιαφέρουν τη διεθνή κοινότητα. Ειδικότερα, πρόκειται για τα εγκλήματα γενοκτονίας, πολέμου, επίθεσης καθώς και τα αποκαλούμενα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (λ.χ. υποδούλωση, βασανιστήρια). Στη σχετική σύμβαση (που κυρώθηκε στη χώρα μας με το ν. 3003/2002) θεσπίζονται επίσης κανόνες (γενικού) ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

Συμπληρωματικές σημειώσεις επί του «Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου»

Διδάσκουσα: *Ο. Τσόλκα*

Αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος

1. Κάθε ποινικός κανόνας δικαίου αποτελείται -κατ' αρχάς- από δύο μέρη:

α) Από το πραγματικό, δηλαδή το σύνολο των προϋποθέσεων που τάσσει ο κάθε κανόνας, ώστε να ασκήσει τη ρυθμιστική του λειτουργία σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

β) Από την έννομη συνέπεια, δηλ. την ποινή που συνεπάγεται η πλήρωση των προϋποθέσεων του πραγματικού.

2. Ειδικότερα, το πραγματικό του ποινικού κανόνα δικαίου περιέχει όλα τα αποκαλούμενα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία, με τα οποία **περιγράφεται** -από το νομοθέτη- η αξιόποινη πράξη. Τα στοιχεία αυτά ονομάζονται:

2.1. Αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος:

Εδώ περιγράφονται: **α)** το υποκείμενο του εγκλήματος και **β)** η εγκληματική συμπεριφορά. Επιπλέον, η αντικειμενική υπόσταση μπορεί να περιλαμβάνει κι άλλα στοιχεία, όπως το υλικό αντικείμενο του εγκλήματος, το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς καθώς και ορισμένες περιστάσεις (τόπου, χρόνου, τρόπου, μέσων), υπό τις οποίες τελείται η εν λόγω εγκληματική συμπεριφορά.

Παραδείγματα:

- Στο άρθρο 299 ΠΚ ορίζεται ότι: «*Όποιος [: υποκείμενο του εγκλήματος] σκότωσε [: συμπεριφορά] άλλον*» [: υλικό αντικείμενο].
- Στο άρθρο 303 ΠΚ ορίζεται ότι: «*Μητέρα [: υποκείμενο] που [...] σκότωσε [: συμπεριφορά] το παιδί της [: υλικό αντικείμενο] κατά ή μετά τον τοκετό, αλλά ενώ εξακολουθούσε ακόμη η διατάραξη του οργανισμού της από αυτόν*» [:περιστάσεις].

Η σημασία της αντικειμενικής υπόστασης διέπει όλο το οικοδόμημα του εγκλήματος, κατά τη νομική αυτού έννοια. Βάσει αυτής κρίνεται αν η εκάστοτε ερευνώμενη πράξη είναι άδικη, ακολούθως καταλογιστή και τιμωρητή.

Δηλ. όταν αξιολογείται ποινικά μια συγκεκριμένη πράξη, εξετάζεται πρώτα αν η εν λόγω πράξη πληροί την αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος. Σε καταφατική απάντηση, διατυπώνεται η κρίση ότι η πράξη είναι κατ' αρχήν άδικη. Εν συνεχεία, εξετάζεται αν υπάρχει κάποιος λόγος που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της (λ.χ. άμυνα, άρθρο 22 ΠΚ). Σε περίπτωση που δεν συντρέχει κάποιος τέτοιος λόγος, διερευνάται αν αυτή η άδικη -πλέον- πράξη είναι καταλογιστή. Εδώ, εξετάζεται αν πληρούται η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος (βλ. αμέσως παρακάτω) καθώς και αν συντρέχει κάποιος λόγος που αίρει τον καταλογισμό (λ.χ. μη ικανότητα αντίληψης του αδικού χαρακτήρα της πράξης, λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, άρθρο 34 ΠΚ).

Επίσης, η αντικειμενική υπόσταση αποτελεί σημείο αναφοράς για την διάκριση μεταξύ απόπειρας και τετελεσμένου εγκλήματος (άρθρο 42 ΠΚ) καθώς και για την συμμετοχή κάποιου στο έγκλημα ως αυτουργού, συνεργού, ηθικού αυτουργού κλπ. (άρθρα 45-49 ΠΚ).

2.2. Υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος:

Εδώ περιγράφεται η μορφή υπαιτιότητας που απαιτείται για κάθε αξιόποινη πράξη. Ως «υπαιτιότητα» χαρακτηρίζεται η ψυχική στάση του δράστη απέναντι στην πράξη του.

2.2.1. Βασικές μορφές υπαιτιότητας είναι:

α) Ο δόλος (: άρθρο 27 ΠΚ), ο οποίος αποτελείται από:

ι) Τη γνώση των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος.

Έτσι, όταν ο δράστης δεν έχει γνώση ενός ή περισσότερων στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης, τότε υπάρχει η λεγόμενη *πραγματική πλάνη* (: άρθρο 30 ΠΚ), η οποία αποκλείει το δόλο. Π.χ. ο κυνηγός, ο οποίος πυροβολεί κάτι που κινείται πίσω από ένα θάμνο, νομίζοντας ότι είναι ένα ζώο, ενώ είναι άνθρωπος, πλανάται ως προς ένα στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του άρθρου 299 ΠΚ,

εν προκειμένω πλανάται ως προς το υλικό αντικείμενο. Επομένως, η άδικη πράξη του δεν μπορεί να του καταλογιστεί ως ανθρωποκτονία που τελέστηκε με δόλο.

ι) Τη θέληση να επέλθει το εκάστοτε αποτέλεσμα.

Η θέληση αυτή εμφανίζεται με τρεις επιμέρους μορφές:

- Ως *άμεσος δόλος πρώτου βαθμού (επιδίωξη)*. Παράδειγμα: Ο Α πυροβολεί εναντίον του Β για να τον σκοτώσει.

- Ως *άμεσος δόλος δεύτερου βαθμού (αναγκάιος δόλος)*. Παράδειγμα: Ο Α βάζει φωτιά στο σπίτι του, προκειμένου να εισπράξει ασφαλιστική αποζημίωση, γνωρίζοντας ότι μέσα σ' αυτό βρίσκεται κατάκοιτος ο Β που κατ' ανάγκη θα πεθάνει. Έτσι, γνωρίζει (προβλέπει) ότι το αποτέλεσμα του θανάτου είναι βέβαιη και αναπόφευκτη συνέπεια της πράξης του και το αποδέχεται για να πετύχει το σκοπό του.

- Ως *ενδεχόμενος δόλος*. Παράδειγμα: Ο Α τοποθετεί βόμβα μπροστά από τη μονοκατοικία του Β, με σκοπό να τον σκοτώσει, όταν εξέλθει του σπιτιού του. Προβλέπει δε ως πιθανό και το θάνατο κάποιου περαστικού, τον οποίο και αποδέχεται. Εδώ, το αποτέλεσμα του θανάτου δεν είναι βέβαιη, αλλά ενδεχόμενη συνέπεια της πράξης του Α.

β) Η αμέλεια (: άρθρο 28 ΠΚ), τα ουσιαστικά στοιχεία της οποίας είναι:

ι) Η αντικειμενική παραβίαση ενός καθήκοντος επιμέλειας (: εξωτερική αμέλεια) που επέφερε το αξιόποιο αποτέλεσμα. Το στοιχείο αυτό ανήκει στην αντικειμενική υπόσταση του εξ αμελείας εγκλήματος.

ιι) Η έλλειψη προσοχής, εξαιτίας της οποίας ο δράστης:

- Είτε δεν προέβλεψε καθόλου το αποτέλεσμα που προήλθε από την πράξη του (: άνευ συνειδήσεως αμέλεια)
- Είτε το προέβλεψε, αλλά πίστεψε ότι δεν θα επέλθει (: ενσυνείδητη αμέλεια).

Παράδειγμα: Ο οδηγός αυτοκινήτου Α δεν βλέπει το STOP σε μια διασταύρωση κι έτσι δεν σταματά, με αποτέλεσμα να συγκρουστεί με διερχόμενη μηχανή και να επέλθει -ως αξιόποιο αποτέλεσμα- σοβαρή σωματική βλάβη του οδηγού Β. Ο Α δεν προέβλεψε λοιπόν καθόλου ότι από την πράξη του μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο (: άνευ συνειδήσεως αμέλεια). Εάν όμως είχε δει το STOP, αλλά δεν σταμάτησε, με την πεποίθηση ότι θα προλάβει να αποφύγει σύγκρουση με διερχόμενα οχήματα,

τότε έχουμε ενσυνείδητη αμέλεια. Η αντικειμενική παραβίαση του καθήκοντος επιμέλειας, δηλαδή το εξωτερικό του σφάλμα είναι η έμπρακτη παραβίαση του οικείου κανόνα του ΚΟΚ.

Σημειώνεται εδώ ότι: Όπως είναι φανερό, η ενσυνείδητη αμέλεια μοιάζει με τον ενδεχόμενο δόλο. Και στις δύο περιπτώσεις, ο δράστης προβλέπει το αποτέλεσμα ως ενδεχόμενο. Όμως μεταξύ τους υπάρχει μια βασική διαφορά: ενώ στην ενσυνείδητη αμέλεια πιστεύει ή ελπίζει ότι δεν θα επέλθει το αποτέλεσμα, στον ενδεχόμενο δόλο το αποδέχεται.

Διευκρινίζεται επίσης ότι: Το άρθρο 28 ΠΚ θέτει δύο κριτήρια, βάσει των οποίων ερευνάται αν πληρούνται το στοιχείο της «έλλειψης προσοχής». Αυτά είναι:

- η προσοχή που «όφειλε» να καταβάλει ο δράστης σύμφωνα με τις περιστάσεις και
- αυτή που «μπορούσε» να καταβάλει.

2.2.2. Περαιτέρω, η υποκειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος μπορεί επίσης να περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία, τα οποία καλούνται «υποκειμενικά στοιχεία του αδικού».

Τέτοιο είναι λ.χ.: Ο σκοπός επίτευξης ενός αποτελέσματος, πέρα από την πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Παράδειγμα: Ο σκοπός παράνομης ιδιοποίησης στο έγκλημα της κλοπής, κατ' άρθρο 372 ΠΚ (: «Όποιος αφαιρεί ξένο (ολικά ή εν μέρει) κινητό πράγμα από την κατοχή άλλου με σκοπό να το ιδιοποιηθεί παράνομα, τιμωρείται [...]»).